

Сучасне суспільство, з одного боку, шукає шляхи подовження життя своїх громадян, з іншого – не може забезпечити створення й повноцінне функціонування необхідних механізмів, що сприяють соціальній інтеграції осіб літнього віку, подовжують їхню соціальну значимість і корисність, та дозволяють цим громадянам вести суспільно змістовну діяльність після досягнення ними пенсійного віку. Низький статус осіб літнього й похилого віку вибудовує бар'єр на шляху групової ідентифікації представників даної вікової категорії. Людина може не отримати шанс придбати певний статус і виконати роль, оскільки її біологічний вік вважається в суспільстві «невідповідним» до певного статусу. Саме така абсолютизація вікових стереотипів є соціальною проблемою, оскільки призводить до утиску прав людей, посилення нерівності, дисфункцій соціальних організацій та інститутів (через цілеспрямований перекис ґендерновікової структури).

Розвиток самосвідомості людей похилого віку, їхня ідентифікація з іншими членами вікової групи, сприяють груповій солідарності. У роботі з людьми старшого віку варто перешкоджати сформованому у свідомості осіб цієї вікової категорії негативному іміджу старіння, стимулювати в них почуття відповідальності за власне життя й сприяти активізації діяльності в старості, що дозволяє підтримувати відчуття соціальної інтеграції й цілісності життя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гапон Н. П. Суб'єктивація української жінки: філософсько-антропологічний дискурс другої половини ХХ сторіччя / Надія Павлівна Гапон // Вісник Львівського університету. Серія: філософські науки. – 2006. – Вип. 9. – С.64-71.
2. Говорун Т. В. Гендерна психологія: навчальний посібник / Т. В. Говорун, О. М. Кікінежді. – К.: Видавничий центр «Академія», 2004. – 308 с.
3. Кисельова О. Гендерна політика Європейського Союзу в Україні / Оксана Кисельова. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ua.boell.org/sites/default/files/lgi_gender_analyse_ukr.pdf
4. Магдисьок Л. І. Теоретико-емпіричні межі поняття ейджизму у психології / Людмила Іванівна Магдисьок // Теоретичні і прикладні проблеми психології. – 2013. – №3. – С.167-173.
5. Марценюк Т. О. Умови праці та дискримінаційні практики в сучасній Україні (на прикладі вивчення працівників супермаркетів «Фуршет») / Тамара Олегівна Марценюк // Вісник Львівського ун-ту. Серія Соціологія. – 2010. – Вип.4. – С.135-145.
6. Микляева А. В. Возрастная дискриминация как социально-психологический феномен / Анастасия Владимировна Микляева. – СПб.: Речь, 2009. – 159 с.
7. Тюптя Л. Т. Соціальна робота (теорія і практика). Навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів / Л. Т. Тюптя, І. Б. Іванова. – К.: Україна. – 2004. – 408 с.
8. Butler N. R. Ageism: Ageism: A Foreword / N. R. Butler // Journal of Social Issues. – 1980. – № 36. – P.8-11.
9. Cuddy A. I. C. Doddering but dear: process, content and function in stereotyping of older persons / A. I. C. Cuddy, S. T. Fiske // Ageism: stereotyping and prejudice against older persons / ed. T. D. Nelson. – Cambridge: Massachusetts Institute of Technology Press. – P.3-26.

Мельничук В.

Науковий керівник – проф. Радчук Г.К.

ОСОБЛИВОСТІ ЗВ'ЯЗКУ МАНІПУЛЯТИВНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ ТА СОЦІОМЕТРИЧНОГО СТАТУСУ ОСОБИСТОСТІ В СТУДЕНТСЬКІЙ ГРУПІ

Український народ тривалий час перебував в умовах поляризації суспільства. Поворотним етапом можна вважати Революцію Гідності, яка послужила сприятливим фоном для осмислення й трансформації цінностей, формування нового світогляду та консолідації на основі єдності національної ідеї. Таким чином, постала проблема заміни деструктивних форм взаємодії між людьми конструктивними. Проте тривале нівелювання гуманістичних цінностей, відчуження між людьми, яке виступало основою для формування способу життя українського суспільства, сприяло становленню маніпулятивних стосунків у системі інтеракції.

Основа маніпулятивної поведінки закладається у процесі соціалізації дитини, її поступового входження в соціум та прийняття домінуючих у суспільстві норм і цінностей. Форми поведінки у сім'ї, інституційних установах, референтній групі, демонстровані через засоби масової комунікації, є джерелом інформації про способи побудови міжособистісних стосунків і сприяють їх інтеріоризації. В. Знаков та Д. Катунін стверджують, що високий рівень схильності до маніпулювання характерний для осіб 18–23 рр., що відповідає студентському періоду життя. Маніпулятивні взаємини небезпечні для розвитку особистості юнаків і дівчат в цілому, оскільки вони обмежують їх самоактуалізацію, особистісне зростання, що в результаті справляє негативний вплив на формування зрілої особистості. У зв'язку з цим виникла необхідність розглянути соціально-психологічні особливості маніпулятивного впливу в контексті міжособистісної взаємодії у студентському середовищі.

Мета статті – теоретичне обґрунтування й емпіричне дослідження особливостей зв'язку маніпулятивної спрямованості та соціометричного статусу особистості в студентській групі.

Виклад основного матеріалу. Спираючись на погляди Е. Берна, Дж. Бюдженалю, Г. Грачова, Є. Доценка, І. Мельника, Ф. Перлза, О. Прокоф'євої, Дж. Рудінова, О. Сидоренко, В. Татенка, Р. Чалдіні,

В. Шейнова, Е. Шострома, у рамках нашого дослідження маніпуляцію трактовано як суб'єкт-об'єктний прихований психологічний вплив, який цілеспрямовано здійснюється суб'єктом впливу у власних інтересах та призводить до формування в іншої людини потреб, мотивів, намірів, які не були актуальними на момент здійснення на неї впливу.

У рамках дослідження проблем маніпуляції в міжособистих стосунках А. Тарелкін окреслив три підходи:

- маніпуляцію розглядають у концепціях психології впливу, як один із різновидів впливу (Е. Аронсон, Є. Ільїн, Е. Пратканіс, В. Шейнов);
- ціннісно-смысловий підхід розглядає маніпуляцію як деструктивне спілкування, під час якого суб'єкт впливу нівелює цінності людини, на яку цей вплив спрямовано, а також цінності міжособистісного спілкування (С. Братченко, Дж. Бюдженталь, Л. Рюмшина);
- у герменевтичній психології маніпуляцію розглядають як ментальний конструкт суб'єктів взаємодії (В. Знаков, А. Русліна) [9].

Маніпуляція проявляється безпосередньо під час взаємодії. Взаємодія виступає домінуючим чинником встановлення різноманітних зв'язків між суб'єктами (об'єктами), вона є основою формування будь-якої системи, оскільки система завжди передбачає зв'язок її елементів та компонентів [4;5]. У психологічному ракурсі взаємодію можна трактувати як процес безпосереднього або опосередкованого впливу суб'єктів (об'єктів) один на одного, що породжує їхню взаємну обумовленість та зв'язок [7]. О. Киричук підкреслює, що взаємодія є вихідним поняттям процесів інтеракції та перцепції [5].

Є. Доценко стверджує, що стосунки між людьми ґрунтуються на двох антагоністичних принципах: «Я-Ти» (або суб'єктний фактор) і «Я-Він (Воно)» (об'єктний фактор). У міжособистісних стосунках ці начала стикаються, переплітаються або вступають у компроміси [1; 2]. Контакт, що виникає при цьому, призводить до взаємних змін поведінки обох учасників інтеракції, їх діяльності, стосунків, установок [1; 2]. Але часто взаємний вплив не виступає відкритим та конструктивним для обох сторін, тому виникає необхідність вивчення такої його форми, як маніпуляція. Ознакою маніпуляції є прагнення суб'єкта впливу створити нову мотивацію у людини, на яку спрямовується цей вплив. Є. Доценко відзначив, що не будь-яке спонукання свідчить про маніпуляцію, а лише таке, за якого маніпулятор нав'язує адресату нові цілі, що попередньо ним не переслідувалися [2].

Д. Клоусон зазначає, що маніпуляція – це «підробка лідерства... це тимчасове рішення, яким користуються люди, що не володіють лідерськими якостями, щоб замаскувати нездатність до особистісного становлення...» [5]. Вчений стверджує, що особистість, яка володіє лідерськими якостями, не вдається до маніпулятивної поведінки, оскільки для досягнення власної мети у неї є конструктивні засоби. А маніпуляція виступає компенсацією і способом підвищення соціального статусу в колективі. Водночас відома протилежна думка, яку виділяють представники НЛП-підходу, які зазначають, що лідером стає людина завдяки маніпулятивній поведінці, яка формує необхідний образ «лідера» у свідомості інших членів групи. С. Зелінський вказує на те, що принципи маніпулювання в масах будуються на основі позиціонування одного з членів групи в якості лідера і на несвідомому підпорядкуванні інших учасників групи [3]. А. Цуладзе вказує на трудність у диференціації фігури маніпулятора від лідера групи, оскільки вони «можуть і збігатися в одній особі». Відмінністю виступає прагнення лідера діяти в інтересах групи, а маніпулятора – своїх прагнень. При цьому маніпулятор витрачає зусилля на підтримку свого престижу в групі, наближаючи одних, віддаляючи інших, зіштовхуючи їх інтереси [9]. Таким чином, можна зробити висновок, що на даний момент не існує єдиного розуміння взаємозв'язку поняття лідерства і маніпуляції.

Вагоме значення для дослідження впливу схильності до маніпуляції окремої особистості в колективі відіграє рівень згуртованості колективу. І. Вачков стверджував, що ефект маніпуляції залежить від «єдності, рівня згуртованості» колективу. Фактор ідентифікації особистості із конкретною групою створюють умови для зменшення особистісної відповідальності за процес прийняття рішення. С. Кара-Мурза вказував на необхідність усвідомлення себе як частини колективу: «Людина, яка не пам'ятає нічого з історії свого колективу, випадає з цього колективу і стає абсолютно беззахисною проти маніпуляції» [4, с.200].

З протилежної сторони згуртованість колективу може нести негативний зміст у контексті протидії маніпулятивному впливу, оскільки колективізація мислення передбачає пошук спільної концепції, яка не завжди може нести продуктивний характер, оскільки члени групи схильні ігнорувати можливість альтернативного способу дії, його реалістичність і доцільність [6]. Саме неоднозначність трактування взаємозв'язку між соціометричним статусом особисті у студентській групі та її схильністю до маніпулятивної поведінки стало стимулом для перевірки суперечності поглядів.

Вибірку експериментального дослідження склали студенти віком 17-23 років (середній вік досліджуваних становить 20 років) вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації м. Тернополя і м. Харкова. Загалом участь у дослідницькій роботі взяли 257 студентів. Досліджувана група представлена 181 жінками (це складає 70,4% від загальної кількості досліджуваних) та 76 чоловіками (29,6 % від загальної кількості досліджуваних).

Формування вибірки здійснювалося на підставі критерію еквівалентності і репрезентативності (внутрішньої і зовнішньої валідності), оскільки учасники експерименту представляють частину популяції, стосовно якої ми можемо розповсюдити дані, отриманих під час експерименту, на генеральну сукупність.

Для проведення дослідження нами був використаний опитувальник Mach-IV, адаптований В. Знаковим. Він складається із 20 тверджень, які досліджуваним необхідно оцінити по асиметричній шкалі Р.Лайкерта. Було визначено середній груповий показник за цією шкалою, який становив 71 балів ($\sigma = 14,2$). Це дало змогу здійснити поділ досліджуваних на три групи. Групу 1 склали 35 особи (13,6% від загальної кількості досліджуваних), які набрали більше 85 балів за шкалою макіавеллізму. Ця група отримала назву – «*схильні до маніпулювання*». Група 2 налічує 33 осіб (12,8%), які набрали менше 57 балів за цією шкалою. Група 2 отримала назву – «*несхильні до маніпулювання*». До групи 3 віднесено 189 осіб (73,5%), результати яких знаходяться у проміжку від 57 до 85 балів. Групу 3 названо «*середня схильність до маніпулювання*» (рис.1).

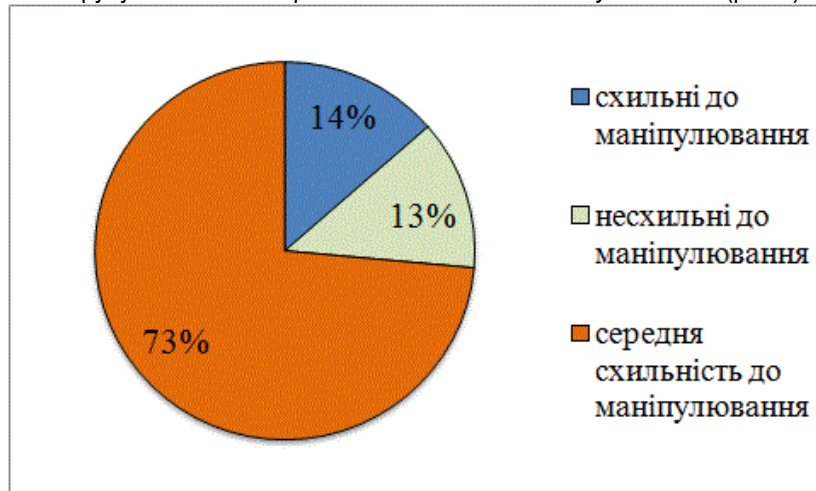


Рис. 1 Кількісний розподіл досліджуваних за рівнем схильності до маніпулювання (у %);

За результатами соціометричного дослідження респондентів розподілили за двома критеріями: індекс соціометричного статусу та індекс групової згуртованості. Із 257 осіб за критерієм соціометричного статусу 18 осіб (7% від загальної кількості досліджуваних) є формальними лідерами у своїй групі, а 29 осіб (11,3%) – неформальними. За критерієм групової згуртованості із 17 студентських груп лише 5 мають високий індекс групової згуртованості.

Отримані за допомогою вищевказаних методик результати були піддані аналізу. Із 35 респондентів з високим рівнем схильності до маніпулювання, високий соціометричний статус було діагностовано у 20 осіб, що складає 60%. В результаті обробки отриманих даних було виявлено, що існують значні відмінності між цими показниками. На нашу думку, статус в колективі має вагомий вплив на схильність особистості до маніпулятивної взаємодії. Ізольований член колективу частіше виступає об'єктом маніпуляції якщо він один. Коли ізольованих двоє і більше, то вони більш стійкі до маніпуляції.

Висновки. Отже, результати емпіричного дослідження підтверджують гіпотезу про взаємозв'язок соціометричного статусу і схильності до маніпулятивної поведінки. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у дослідженні взаємозалежності схильності до маніпулятивної поведінки особистості та міри згуртованості студентської групи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дацкова Е.В. Маніпулятивне поведіння в студентській групі [Електронний ресурс]/ Е.В. Дацкова – Режим доступу до ресурсу: www.t21.rgups.ru/upload/files/statya_Dackova-2016-05-10-11-25-04.docx.
2. Доценко Е.Л. Психология манипуляции: феномены, механизмы и защита/ Е.Л. Доценко. – М.: ЧеРо: Изд-во МГУ, 1997. – 344с.
3. Зелинский С.А. Современные психотехнологии манипулирования/ С.А. Зелинский. – 2010г. – 128 с.
4. Кара-Мурза С.Г. Власть манипуляции/ С.Г. Кара-Мурза. – СПб.: Академический проект, 2009. – 382 с.
5. Клоусон Дж.Дж. Лидерство третьего уровня: Взгляд в глубину/ Дж.Дж. Клоусон; Пер. с англ. – М.: Альпина Паблишер, 2017. – 519 с.
6. Козлов И.В. Особенности манипуляции сознанием на современном этапе общественного развития// Вестник Гуманитарного факультета ИГХТУ/ И.В. Козлов. – 2007. – № 2. – С. 73-81.
7. Куница В.Н. Межличностное общение: Учебник нового века/ В.Н. Куница, В.Н. Казаринова, В.М. Погольша. – СПб., 2000. – 136 с.
8. Тарелкин А.И. Манипуляции студентов как причина трудностей общения преподавателей вузов/ А.И. Тарелкин// Психологический журнал. – 2009. – №1(21). – С. 38-42.
9. Цуладзе А.М. Политические манипуляции или Покорение толпы/ А.М. Цуладзе. – М.: Кн. дом «Университет», 1999. – 144 с.